

La *Historia de Cataluña* de Víctor Balaguer. Un panorama literari

Rosa Cabré i Monné

Universitat de Barcelona

Facultat de Filologia

Departament de Filologia Catalana

Gran Via de les Corts Catalanes, 585

08007 Barcelona (Espanya)

rosa.cabre@ub.edu

RESUM: El treball «La *Historia de Cataluña* de Víctor Balaguer. Un panorama literari» tracta dels catorze capítols d'aquesta obra dedicats als «Progresos de la civilización», on es dibuixa la història de la literatura catalana dins la corresponent història de la cultura. Uns capítols i una visió de la literatura que han passat molt desapercebuts pels historiadors, encara que alguns dels escriptors de la Restauració van deixar escrit que la seva lectura va ajudar els de la seva generació a conèixer i estimar més el país, la cultura i la literatura. L'objectiu ha estat analitzar aquesta part de l'obra, que té sentit per ella mateixa, dins el seu context, assenyalar-ne les fonts i els vincles amb la tradició de la historiografia literària i les propostes innovadores que, dins el panorama europeu, ofereix. Tot plegat ens permet de valorar-la adequadament i dir que mereixeria figurar amb tota la seva entitat en una hipotètica futura història de les històries de la literatura catalana.

PARAULES CLAU: Víctor Balaguer, historiografia, literatura, romanticisme.

Historia de Cataluña by Víctor Balaguer. A Literary Panorama

ABSTRACT: This study of Víctor Balaguer's book *Historia de Cataluña* addresses the fourteen chapters of the work that focus on the progress of civilisation, in which Balaguer sketches out a history of Catalan literature within the broader history of culture. These chapters and Balaguer's vision of literature have largely gone unnoticed by historians, even though some of the

writers of the Bourbon Restoration attested that their reading of the work enabled their generation to understand and better appreciate the country, the culture and the literature. The study's aim is to analyse a portion of the book, which makes sense on its own within its context; to indicate its sources and its links to the tradition of literary history, and point out the new proposals that it puts forward within the European panorama. This will enable us to gauge the work's value appropriately and assert that it deserves to feature in its own right in any future history of the histories of Catalan literature.

KEYWORDS: Víctor Balaguer, historiography, literature, Romanticism.

Romantic historiography was intimately associated with the moderately liberal and nationalist aspirations of the period immediately following the French Revolution and the Napoleonic Wars.

After 1848 it became virtually impossible for many bourgeois historians to sustain their earlier idealism. The tensions of the great age of romantic historiography snapped.

LIONEL GOSSMAN, *Jules Michelet and romantic historiography* (pp. 2 i 4)

Víctor Balaguer,¹ per la voluntat de donar entitat espiritual a la seva nació en el sentit definit per Renan,² per l'afany de difondre una vi-

1 Per això a Ramon Grau li sembla que el text de Balaguer resulta menys fals que el d'Antoni de Bofarull, tot i la «superior base documental dels seus escrits», a causa d'una menor intuïció històrica del darrer. R. GRAU, «La historiografia del romanticisme», dins Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 147.

2 Todorov esmenta l'autoritat de Jules Renan en el «Preface» a *Discours et Conférences*, p. 720, que «non seulement chaque individu doit pouvoir élire librement son pays, mais la nation elle-même n'est rien d'autre que le résultat d'une telle libre décision, elle provient du "droit des populations à décider de leur sort"». Aquest teòric afegeix que per a Renan una nació és una entitat alhora política i cultural i el cita per remarcar la im-

sió liberal i progressista de la història, va respondre a la demanda³ d'escriure la primera història global de Catalunya amb vocació d'exhaustivitat, des dels orígens fins al 1863, any en què s'edita el cinquè volum. Però aclareix que només és un croquis.⁴ Com que fins aleshores tan sols es disposava d'estudis parcials sobre determinats períodes,⁵ la iniciativa va suposar una gran aportació a la difusió de la història del país.

També, és molt remarcable la intenció de l'autor d'arribar a un sector tan ampli com es pugui de lectors⁶ i ja en el primer capítol diu que, a més de voler ser un primer guia⁷ per als estudiosos que després aprofundiran els estudis històrics, vol divulgar la història de

---

portància i la solidesa de la tradició en l'afirmació nacional: «L'home, Messieurs, ne s'improvise pas. La nation, comme l'individu, est l'aboutissant d'un long passé d'efforts, de sacrifices et dévouements. Le culte des ancêtres est de tous le plus legitime; les ancêtres nous ont faits ce que nous sommes. Un passé héroïque, des grans hommes, de la gloire (j'entens la véritable), voilà le capital social sur lequel on assoit une idée nationale», T. TODOROV, *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, París, Seuil, 1989, p. 252 i 253.

3 «De seguro que nunca había existido en Cataluña un anhelo tan vivo por conocer su historia», V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, vol. I, Barcelona, Librería Salvador Manero, 1860, p. 9.

4 Vint-i cinc anys més tard i en el pròleg de l'edició de 1885 Balaguer insistia que a part de *Los condes de Barcelona* vindicados de Próspero de Bofarull, «nada existía entonces que pudiera dar a conocer al pueblo la historia de una de las más importantes regiones españolas. Desde los *Anales de Cataluña*, por Feliu de la Peña, [...] nada se había escrito sobre historia de este nuestro país» *op. cit.*, pp. v-vi.

5 «Faltaba, pues, un cuerpo de historia, mejor o peor, que enlazase todos estos trabajos parciales, de gran mérito algunos, por medio de una ilación sostenida. Faltaba una historia completa, que aunque no tan grande y universal como debiera ser, estuviese á lo menos purgada de fábulas y ridiculeces. Esto es lo que yo me he propuesto escribir, no como ello merece, sino como yo sabré». V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, 1863, T. I, pp. 9 i 10.

6 Balaguer ja escriu en el «Prefacio» de les *Bellezas de la historia de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de Narciso Ramírez, 1853, que la història de Catalunya «desgraciadamente es hoy no olvidada sino desconocida, desconocida del todo, criminalmente desconocida.», p. 3.

7 També aquesta és la intenció que manifesta en el «Prefacio» de les *Bellezas de la historia de la lengua y de la literatura*, *op. cit.*, p. vii.

Catalunya per tal de fomentar l'amor al país i desvetllar entre els catalans el seu gloriós passat, on es reivindiquen i defensen amb lleialtat les llibertats.⁸ Més enllà d'opinions sentimentals o científiques, a favor o en contra,⁹ d'estudiosos coetanis o posteriors, la *Historia de Catalunya* és un important treball de recopilació i d'interpretació en ell mateix, de gran utilitat dins el seu moment històric i una referència indiscutible per a d'altres històries posteriors, que mereixeria una mirada més atenta, més enllà de la influència intel·lectual i emotiva que va tenir entre la joventut liberal culta de la segona meitat del segle XIX.

L'impacte entre els joves liberals va ser total. El 1879 Francesc Matheu, comentava que

[...] sa *Història de Catalunya*, aqueix monument de catalanisme que, a pesar de tot, és i serà sempre un títol de glòria per son autor i per lo qual n'hi sentirà grat eternament la jovenalla catalanista ¿Quants y quants som los jovens que debem nostre despertament a aquella Història; que començarem a escalfar nostra imaginació llegint aquelles planes animades pel foc del patriotisme; que hi beguérem sedejants exemples gloriosos de l'avior i el fanàtic amor a la nostra terra? Gairebé tots. I aquesta influència es tradueix en la nostra literatura per un fenomen curiós que val la pena de notar; i és que mentres los jóvens d'altres païssos al ensajar-se a fer versos busquen com a font d'inspiració l'amor de suposades promeses, entre nosaltres no n'hi ha potser ni un que no haja començat sa carrera literària amb versos patriòtics, narrant dramàtiques escenes de la nostra Història o entonant entusiastes odes a Catalunya, sempre amb més apassionament que mèrit literari. L'amor

8 *Historia de Catalunya*, vol. v, p. 842.

9 Potser algunes crítiques, fins les prou recents, són una mica precipitades i reproduïxen llocs comuns ja coneguts. Valdria la pena que els historiadors en fessin una revisió de les fonts que empra i del context historiogràfic de l'època, per tal d'esbrinar les aportacions documentals o les novetats en la construcció del passat de Catalunya que presenta la *Historia de Balaguer*.

patri ha fet molts poetes, i a despertar aquest amor ha contribuït d'una manera molt principal la *Història* d'en Balaguer.¹⁰

Balaguer¹¹ amb el seu pensament polític liberal, va influir en una sèrie d'escriptors (Josep Feliu i Codina, Narcís Oller, Eduard Toda, Josep Coroleu, Pere Antoni Torres, Frederic Soler, Apelles Mestres o Frederic Mistral, etc.) que li reconeixien el deute en la seva formació catalanista i literària. I dic literària perquè dins la *Historia de Catalunya* (1860-1863) hi ha uns capítols que formen una història de la llengua i la literatura catalanes.

L'objectiu d'aquest estudi no és altre que el d'analitzar i establir la funció de la història de la literatura que hi ha dins la *Historia de Catalunya* de Balaguer. El seu corpus està format per un relat fragmentari, que es distribueix en els apartats «Lengua y literatura catalana», que es troben dins dels catorze capítols que, amb el títol «[Los]¹² Progresos de la civilización», l'autor dedica a la cultura a Catalunya al llarg dels cinc volums. Aquests capítols en ells mateixos no han merescut mai l'atenció dels historiadors, ni dels estudiosos de la llengua, la literatura o la cultura en general, tot i la importància que el discurs literari va tenir en la formació del pensament nacional i això potser es deu a la fragmentació esmentada i a la seva dispersió dins un marc cultural més ampli, que inclou belles arts, agricultura, comerç, indústria, vida monacal, formació de les ciutats i creació i funció de les universitats, a més d'altres formes de cultura catalanes.

¹⁰ Francesc MATHEU, «Les esposallas de la morta», *La Lluanera de Nova York*, A. V, núm. 53 (setembre 1879), p. 4.

¹¹ Vegeu Montserrat COMAS, «Biografia vilanovina d'Eduard Toda», dins *Victor Balaguer i la identitat col·lectiva*, Catarroja, Afers, 2008, pp. 203-219 i J. PALOMAS, *Victor Balaguer. Renaixença, revolució i progrés*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa, 2004, pp. 199-201, 370-377. A la llista d'amics i deixebles caldria afegir-hi, entre molts altres, Guimerà i Sardà.

¹² L'article alguna vegada, però, majoritàriament, no.

Però cal dir que la seva lectura durant la segona meitat del segle XIX va proporcionar una de les primeres aproximacions a la *Història literària catalana* i a la tradició cultural autòctona. Ja he esmentat el testimoni de Matheu. Un altre exemple el tenim en el poema, d'autor anònim, «Lo Parnàs català», que es va presentar sense obtenir cap premi en els Jocs Florals de 1868 i que té en aquesta obra de Balaguer un referent directe. L'autor *grosso modo* va prenent els capítols que la *Historia* de Balaguer dedica als «Progresos de la civilización» de cada període de què s'ocupa i n'extreu els noms dels poetes; l'editor completa la relació amb postil·les que obté de la *Ressenya* de Milà, i que situa en l'aparat de notes.¹³

La idea d'emmarcar la història de la literatura en la de la cultura i aquesta en la política podria estar empeltada del concepte de nació com a entitat cultural de Montesquieu,¹⁴ o respondre a la intenció d'acostar-se al concepte d'història total de Michelet, com si volés donar sentit a l'important patrimoni ancestral que dona suport a l'entitat nacional pròpia. I també calia tenir present la importància dels estudis d'Història, en general, i d'Història de la Literatura, en particular dins els plans docents.¹⁵ Milà en el seu discurs d'inauguració de curs de la Universitat de Barcelona remarcava els beneficis de l'estudi de la Literatura, en la formació de les habilitats en el camp de la composició, en el terreny del bon gust, tan necessari en el judici estètic, i en l'exercici de la imaginació, l'enteniment, la sensibilitat i el conreu harmònic de moltes facultats; a més de ser una disciplina complementària de la història. Milà reclamava per als estudis d'Història uni-

13 Josep M. DOMINGO, «Vista del Parnàs català en 1868, comentari i edició de *Lo Parnàs Català*», dins *Estudis de Llengua i Literatura catalanes*, LVII, *Miscel·lània Joaquim Molas*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 80. En l'edició es veu com l'autor cita la font de la *Historia* de Balaguer dins les notes 26, 41 i 46, *op. cit.*, p. 94.

14 T. TODOROV, *Nous et les autres*, *op. cit.*, pp. 200 i 424.

15 Vegeu Manuel JORBA, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona, Curial, 1984, pp. 90-99.

tat, ordre i caràcter i aplicava també aquests principis a la Història de la Literatura, que havia de sumar altres tres característiques: esdevenir una «ciència», per mitjà de consignar els principis teòrics i els fets històrics; contribuir a l'educació estètica per mitjà del cultiu del sentiment del que és bell i del corresponent judici estètic; i oferir els «principis artístics pràctics» que han de ser una guia útil per a les composicions literàries. Quan el 1847, en un nou pla docent, Nicomedes Pastor Díaz va aprofundir en les directrius del Pla Pidal i «accentuava el contingut i l'orientació històriques, tot i incloure força lliçons d'estètica i de preceptiva literària»,¹⁶ la posició de Milà, teòrica, docent i de recerca, dins l'historicisme literari en va sortir reforçada.

En aquests catorze capítols dels «Progresos de la civilización», Balaguer segueix un pla metodològic molt concret dins les possibilitats del moment. «Es preciso, siguiendo los anales de la historia, no perder de vista a la civilización y hay que ir continuando sus progresos y enumerando sus jornadas»,¹⁷ fet que recorda la intenció de Mme. de Staël de mostrar la «perfectibilidad de la especie humana» per tal «d'inspirar un gran sentimiento d'elevación», que assenyala en el pròleg a *De la littérature*.¹⁸ Balaguer hi manté l'ordre cronològic relatiu al marc polític on s'inscriuen. Però la disposició dels capítols dedicats als «Progresos de la civilización» no correspon a capítol per

16 *Ibidem*, p. 99. Jorba explica com eren els programes de curs i les classes de Milà i que es conserven uns apunts de «l'últim curs sencer de Milà, titulats *Anotaciones a la asignatura de literatura española*», que només es troba «en forma de programa molt sintètic», en l'edició dels *Principios de teoría estética i literaria* de 1873-74 i 1877, atès que eren «els temes que foren objecte de la seva dedicació», p. 108 i 109.

17 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, l. I, cap. v, p. 62. Aquesta voluntat de Balaguer és molt propera a la que René Welleck li reconeix a Herder: «La historia literaria ha de trazar los orígenes, el crecimiento, los cambios y la decadencia, según los diferentes estilos de las regiones, tiempos i poetas...», de manera que acaba assimilant la història literaria amb la cultural. R. WELLECK, *Historia de la crítica moderna (1750-1950)*, vol. I, Madrid, Gredos, 1969, pp. 226 i 227.

18 Mme. DE STAËL, *De la littérature*, París, Flammarion, 1991, pp. 87 i 89.

llibre ni sempre es situen al final de cadascun d'aquests, sinó que alguns llibres no tenen cap capítol i n'hi ha que en tenen més d'un. Vegem-ne l'articulació.

Des dels primers capítols dels «Progresos de la civilización» es fa evident que la seva estructura interna s'articula en dos grans blocs. Al principi tracten la situació de la llengua catalana i, quan n'hi ha, de la producció literària, primer escrita en llatí, i després en castellà, italià, i català. Després apareix un segon bloc dedicat al comerç, la marina, la indústria, l'agricultura, les institucions, les arts i els monuments, etc. I també, segons l'època, parla de la creació i reconstrucció de les diverses ciutats (a més de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, parla de Vic, Manresa, Reus, Sabadell o Perpinyà, etc.) i convents catalans (Sant Joan de les Abadesses, Montserrat o Ripoll, etc.), de la fundació de les universitats, acadèmies i altres institucions, de les formes de diversió i altres costums.

VÍCTOR BALAGUER, *HISTORIA DE CATALUÑA* (1860-1863)
(LOS) PROGRESOS DE LA CIVILIZACIÓN

Volum 1	Llibre 1	cap. v i ix	pp. 62-85 i 122-158
Volum 1	Llibre 2	cap. v i xiv (s. viii-ix)	pp. 208-222 i 307-333
Volum 1	Llibre 3	cap. vi i xvi (s. x-xi)	pp. 426-456 i 529-555
Volum 1	Llibre 4	—	—
Volum 2	Llibre 5	cap. x (s. xii)	pp. 68-89
Volum 2	Llibre 6	cap. xlviii (s. xiii)	pp. 700-763
Volum 3	Llibre 7	cap. xxxviii (s. xiv)	pp. 335-371
Volum 3	Llibre 8	cap. xxxv (s. xv)	pp. 703-781
Volum 4	Llibre 9	cap. xix (s. xvi)	pp. 166-205
Volum 4	Llibre 10	cap. xliii (s. xvii)	pp. 598-637
Volum 5	Llibre 11	—	—
Volum 5	Llibre 12	cap. iii (s. xviii) i cap. xxviii (s. xix)	pp. 403-438 i pp. 805-84

Balaguer adapta el discurs a les circumstàncies de cada període. En els primers capítols no es parla de literatura, només de llengua, però un cop la «nacionalidad catalana-provenzal se presenta con fisionomía propia, con literatura y lengua propias en el siglo XII»,¹⁹ es comença d'articular una història de la literatura, de les institucions i les formes culturals i literàries de la vida catalana. En els primers capítols dels «Progresos» no s'esmenta cap autor i només a mesura que s'avança es fa referència a algun nom. I quan s'arriba al segle XIII, en el T. II, llibre VI, i Balaguer s'adona de l'extensa nòmina d'escriptors, es veu obligat a fer una breu presentació de cada escriptor i a destacar-ne els millors: «No es ya posible seguir la forma establecida en los capítulos anteriores. Los escritores abundan ya en este siglo, y tendré que limitarme de aquí en adelante a dar noticia de los que más se señalaron y sobresalieron en los respectivos ramos del saber humano.»²⁰

El relat s'acompanya de textos, que formen una antologia d'obres poètiques o en prosa, senceres o en fragment, representatives del discurs sobre la progressió de l'ús de la llengua i la capacitat d'articular una cultura i cobrir els diversos gèneres, que aporten una visió del patrimoni literari de cada període. Són textos l'accés als quals Balaguer creia que hauria estat difícil per a la majoria dels lectors, però que formen un corpus amb entitat pròpia. És conegut que les antologies són una mena de canonització prehistòrica dels textos literaris i les històries literàries representen el pas canònic definitiu. Però també poden ser el resultat d'un concepte extret d'una història de la literatura. Aquí Balaguer fa una barreja de les dues coses, ja que presenta el discurs històric exemplificat amb la corresponent antologia literària i també fa una selecció personal de textos per mirar de trobar una nova forma d'articulació del seu discurs. El resultat és un

19 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, t. II, l. V, cap. X, p. 69.

20 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, vol. II, l. VI, p. 704.

dels primers intents, més o menys conscients, d'establir un cànon força ampli i significatiu.²¹ Al final de cada llibre, a més, hi ha també un apèndix que conté els documents que Balaguer va creure necessaris d'adjuntar per tal d'il·lustrar la part històrica, i alguns d'ells són composicions literàries que es poden afegir a l'antologia abans esmentada.

Cal recordar que per a aquest treball Balaguer disposava d'alguns models reconeguts i útils. L'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (1857) de F. R. Camboliu, sobre l'època medieval, n'hauria pogut ser un; però l'autor no el citarà fins a treballs posteriors,²² i és molt possible que llavors encara no l'utilitzés. Però sí que va tenir present la *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días* de Magí Pers i Ramona,²³ publicada a Barcelona el 1857,

21 Vegeu L. ROMERO TOBAR, «Las historias de la literatura y la fabricación del cánon», dins *op. cit.*, pp. 57-59.

22 V. BALAGUER el cita en el treball esmentat de F. R. Camboliu en les notes 3 i 4 del seu discurs de recepció a la Reial Acadèmia de la Història el 10 d'octubre de 1875, publicat dins *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública del Excmo. señor Don Víctor Balaguer*, Madrid, Imprenta T. Fontanet, 1875. A la nota 10 cita *De los trovadores en España*, de Milà i Fontanals i *Historia de la lengua y de la literatura*, de Magí Pers i Ramona.

23 Balaguer cita la *Historia de la lengua y de la literatura*, de Magí Pers i Ramona, al t. 1, l. II, cap. XIV, p. 321 i al t. 2, l. VI, cap. XLVIII, p. 702. Amb Magí Pers i Ramona, Víctor Balaguer va mantenir una notable correspondència que en part es guarda a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer a partir de 1870, però que no dóna cap pista sobre aquest fet. I cal dir que Balaguer devia consultar molts dels papers de Pers que són a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, com «Materials per a una segona edició de la *Historia de la lengua y la literatura catalanas*» (5 Ms. 104). I també llibres, fulls, fullets, articles de periòdics, vocabularis, pensaments i màximes, etc. (Ms. CL28Per i SL451), la seva traducció al castellà de *Lo temple de la glòria* (Ms. CL10/I.18) i *Lo robo de Filis* de Francesc Fontanella (SL294). Entre aquests papers n'hi ha d'altres interessants (5 Ms. 104, 5 Ms. 105, i 5 Ms. 106) a més d'un exemplar del *Bosquejo histórico de la lengua y la literatura*, de M. Pers i Ramona (SL17473), dedicat per l'autor a l'escriptora Josefa Massanés. Sobre la biblioteca i els papers de Pers, vegeu Montserrat Comas, *La Biblioteca Museu Balaguer, un projecte nacional català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, pp. 171-173.

que és la segona edició, augmentada, del *Bosquejo histórico de la lengua y la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*, Barcelona, J. Tauló, 1850. Balaguer, en el capítol corresponent a «Los progresos de la civilización» reconeix que «los trabajos más recientes de que yo tengo noticia son la *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*, por D. Magín Pers i Ramona y *La lengua catalana considerada históricamente*, por D. Antonio de Bofarull»,²⁴ tot i que adverteix que aquests dos autors «si bien acordes en loar las excelencias de nuestro idioma y en hacer resaltar su importancia, están completamente en desacuerdo tocante a un punto capital». Així, Magí Pers i Ramona creu que l'origen de la llengua és anterior a la imposició del llatí, mentre que Bofarull pensa que el llatí vulgar és un dels preliminars de la llengua.²⁵ Balaguer no pren partit, recorda una aportació recent de Milà i Fontanals²⁶ i adjunta nova documentació.

El llibre de Pers i Ramona és també el referent, reconegut per Balaguer, de la seva història literària. Tots dos projecten una intenció liberal, progressista i regeneracionista²⁷ en el seu relat i el presenten

24 V. BALAGUER, *op. cit.*, vol. I, l. II, cap. v, p. 321.

25 V. BALAGUER, *op. cit.*, p. 321.

26 Vegeu la citació que de Milà fa Balaguer en la *Historia de Cataluña*, 1860-1863, t. I, l. III, cap. VI, pp. 429-430.

27 El regeneracionisme és molt visible en arribar al segle XIX, quan explica que sense la Constitució de 1812 Pau Ballot no hauria escrit mai la seva *Gramàtica* de 1814; sense els fets de 1820, no haurien prosperat les idees liberals i que, si el 1823, amb la pèrdua del sistema constitucional l'escriptura literària s'abalteix, amb el seu retorn es desperta i reneix el gust per la literatura al Principat. «Así es que en el presente siglo todo es movimiento, todo vida, todo agitación. [...] De esta agitación, de este movimiento intelectual que tiende a regenerarlo todo, también ha tocado una parte a la lengua catalana», Magí PERS i RAMONA, *Historia de la lengua y de la literatura catalana*, Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1857, capítol sobre el s. XIX, p. 220. I afegeix que «sin los acontecimientos políticos del año 20 las ideas liberales no hubieran tomado el vuelo que todos hemos visto ni menos se hubiera apoderado de los ánimos de los españoles el sentimiento altamente pronunciado de libertad e independencia, que tanto asombro causó en los pueblos más civilizados de Europa», p. 220.

dins el procés d'evolució de la llengua, encara que l'antologia de textos rarament coincideixen. Com que Pers es reconeix deutor de Juan Andrés,²⁸ Torres Amat²⁹ i Tastu,³⁰ aquests autors també deixen rastre entre les fonts de Balaguer. Així, si Pers i Andrés cobreixen la informació sobre la literatura del segle IX al XIX, fins al mateix moment de l'edició, Balaguer també els segueix en la periodització final, encara que el darrer es remunta als orígens fins on troba documentació. Els textos que tria Balaguer són, en general, molt diferents dels que escull Pers, encara que la lectura de l'un ressona pel mètode i per alguns conceptes en l'altre. Tots dos segueixen una forma d'exposició a base de capítols organitzats per ordre cronològic, a segle per capítol, a partir de l'època medieval. Dins de cada capítol, el material literari és organitzat per gèneres i per autors. Balaguer, d'acord amb Juan Andrés,³¹ entén la literatura en un sentit ampli que inclou tant els autors literaris, com juriconsults, filòsofs, historiadors, científics, etc., i la informació sobre cadascun dels autors s'ofereix dins un ordre diacrònic, però de manera més aviat breu i acumulativa com en una successió de fitxes. I cal recordar que, en això, Juan Andrés seguia Torres Amat. De tota manera, aquesta presentació, tot i la seva simplicitat, permet a Balaguer d'introduir un nombre molt signifi-

28 JUAN ANDRÉS, *Dell'origine, de'progressi e dello stato attuale d'ogni Letteratura*, t. II, Parma, 1782-1799. Existeix una traducció castellana de Carlos Andrés, germà de l'autor, *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura, obra escrita en italiano por el abate D. Juan Andrés*, Madrid, Antonio de Sancha, 1784-1806.

29 FÈLIX TORRES I AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, publicat a Barcelona, a partir d'unes aportacions del seu germà Ignasi, de Josep Tastu i de l'ajuda del canonge de Vic, Jaume Ripoll, el 1836.

30 J. TASTU, «Memoire sur la littérature catalane», dins *Notices et extraits manuscrits*, t. XIV.

31 I en general de la manera de resoldre el treball historiogràfic en literatura al segle XVIII. Vegeu Inmaculada URZAINQUI, «Hacia una teoría de la Historia de la literatura en el siglo XVIII: competencias del historiador», dins L. ROMERO TOBAR (ed.), *Historia literaria / Historia de la literatura*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2004, pp. 216-217.

catiu de noms i evita confusions i repeticions, en especial amb aquells escriptors que utilitzen més d'una llengua o més d'un gènere. I, per damunt de tot, es constata que la relació d'obres i d'autors de Balaguer és superior a la de Pers. I ja he dit que Pers, com Balaguer, participa de la idea de progrés³² que, com Juan Andrés, aplica a la perfectibilitat literària.³³

Una diferència notable entre Pers i Balaguer és el major èmfasi que fa el primer del *Cançoner d' enamorats* de París on troba els poemes del Renaixement que insereix en el seu llibre, mentre que el segon destaca més la importància del *Cançoner de Saragossa*, que ha pogut consultar.

Pers escull els textos que antologa amb la intenció d'argumentar la progressiva vàlua de la llengua escrita, que, en principi, confon amb el llemosí o provençal com a «prueba palpable que las lenguas lemosina y catalana no han sido más que una sola lengua».³⁴ Però, un cop aquesta està consolidada l'anomena català.³⁵ La llengua és el veritable eix vertebrador de l'obra de Pers que vol demostrar la progressiva qualitat expressiva dels literats catalans i dels seus textos. La seva *Historia* està dividida en cinc parts, una primera dedicada només a l'evolució de la

32 Pers, com veurem, relaciona el progrés literari amb la llengua i Balaguer amb aquesta i amb un sistema de llibertats polítiques.

33 En Joan Andrés «la teoria cíclica del progrés conviu amb la concepció lineal i infinita: és al llarg del temps que lentament els coneixements adquirits van fent que les ciències i les lletres millorin, quan segueixen el camí correcte». De fet, «l'objectiu primordial de *Dell'origine* és presentar una història dels progressos de la humanitat que mostri els grans avenços i els millors representants i models de cada disciplina, per tal de continuar millorant-la de manera sòlida i ràpida» encara que, «tal com indica en el títol de l'obra [...], parla de progressos en plural i desestima la idea de progrés representada per una línia contínua, infinita i ascendent». NEUS ORTEGA MOLINOS, «El cànon literari de Joan Andrés i Morell», dins JOSEP SOLERVICENS i ANTONI MOLL (ed.), *Poètica europea de la Il·lustració. Raó i Cànon*, Lleida, Punctum, 2014, pp. 205 i 216.

34 PERS, *op. cit.*, p. 108.

35 «[...] el catalán [...] fue el que llevó la delantera en la gaya-ciencia». PERS, *Historia... op. cit.*, p. 66

llengua, i les quatre restants a les quatre etapes de la història de la literatura, a través de la qual la llengua es manifesta: *infantesa* (s. IX-XII), *virilitat* (s. XIII-XVI), *decadència* (s. XVII i XVIII) i *rehabilitació* (s. XIX). Pers veu la literatura, d'acord amb Schlegel o Michelet, com un reflex de l'ànima dels pobles i d'una forma organicista.³⁶

Balaguer va fer seva aquesta interpretació de la història literària de Pers,³⁷ i la va adaptar al seu discurs literari. Fins i tot al principi confon la llengua catalana amb la provençal o llemosí:

Nadie puede disputarnos la gloria de haber sido el catalán —llámesele provenzal o lemosín— una de las primeras lenguas, quizá la primera que se vió en uso literario después del latín. Nadie podrá desconocer tampoco que aquella literatura catalana-provenzal, según la llama Nos-tradamus y según propiamente debiera llamarse, tuvo vida, belleza y fuerza mientras la casa condal de Barcelona dominó en Provenza, muriendo o quedando agonizante por lo menos el día que feneció en aquellas comarcas la estirpe catalana.³⁸

Però, més endavant, en el T. II, llibre VI, quan tracta del segle XIII, parla només de llengua catalana en un paràgraf que, en nota, remet a Pers:

Desde principios de este siglo la lengua catalana se había pulido mucho y su literatura era ya más amena y rica que en los siglos anteriores.³⁹

36 «La literatura de cada pueblo es un vivo reflejo de la historia de su civilización; y si bien es difícil fijar su comienzo a causa de las vicisitudes por que han pasado los más de los pueblos desde su creación, ya no lo es tanto indicar las principales épocas de ella, demostrar su progreso y decadencia, el carácter y genio de los principales escritores y la flexibilidad, riqueza y fluidez de su lengua.» PERS, *op. cit.*, p. 61.

37 Es correspon en l'àmbit castellà amb la de Luis Joseph VELÁZQUEZ, *Orígenes de la Poesía castellana*, Málaga, 1797.

38 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, t. II, l. v, cap. x, pp. 69 i 70.

39 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, t. II, l. VI, cap. XLVIII, p. 701.

I com Pers, Balaguer també utilitza els textos antològics per tal de demostrar la progressiva perfecció de la llengua i, més endavant, per tal d'il·lustrar el progressiu abandonament culte del seu ús. I quan es refereix al segle XIV amb el testimoni de Zurita, argumenta la completa maduresa de la llengua i el seu ús en literatura, humanitats i ciències, com a mitjà d'expressió de la cort.

El catalán era la lengua cortesana y la que hablaban los reyes de Aragón «porque desde que sucedieron al conde de Barcelona, siempre tuvieron por su naturaleza y antiquísima patria a Cataluña; y en todo conformaron sus leyes y costumbres, y la lengua de que usaban era la catalana, y de ella fue toda la cortesanía de que se preciaban en aquellos tiempos».

I afegeix que la llengua catalana

Es fácil, armoniosa, rica, robusta; cuenta cronistas escelentes, poetas ilustres, filósofos insignes; tiene ya monumentos, tradición, una literatura y una historia; inspirados trovadores cantan en ella dulcísimas endechas de amor; la manejan con elegancia sabios varones como Vilanova, Desclot, Muntaner, y Martorell, a quien se ha llamado el Boecio catalán, ante las cortes del reino pronuncian en ella elocuentísimos discursos los monarcas; en catalán redactan las leyes, constituciones y capítulos de cortes; en catalán escriben al rey los municipios e inflaman el ardor de sus huestes los grandes capitanes de la Corona; en catalán se escriben libros cuya fama será eterna; y al catalán, por fin, se vierten así las obras notables de la antigüedad clásica, como los célebres poemas de autores contemporáneos.⁴⁰

També Balaguer dóna al seu relat sobre literatura una càrrega més política que Pers i una major intenció nacionalista, paral·lelament a la

40 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, t. III, l. VII, cap. XXXVIII, p. 336.

història política. Així, afirma que una major llibertat individual i col·lectiva, com a nació o com a poble, augmenta la creativitat general i la literària en especial, fins a assolir els nivells d'excel·lència en els segles XIII, XIV i XV, que haurien estat impossibles d'obtenir en d'altres moments d'indeterminació nacional, de dominació o de sufocació. Aquesta és la seva concepció històrica nacional catalana des del punt de vista liberal. Un argument que, a través del coneixement de la mateixa història, vol impulsar els lectors cap a la defensa de la llibertat, cap a la voluntat de ser el que s'és i cap a una plena consciència nacional, en la mateixa línia que cercava Michelet.⁴¹

La història de la literatura de Balaguer en els seus primers segles reuneix desde notícies sobre escriptors dels quals no es té cap fragment de la seva obra a d'altres que només escriuen en llatí, la majoria eclesiàstics, que trien la llengua dels romans perquè la consideren més ben articulada i d'estil més acurat; però a partir del segle XIII, en el llibre sisè, capítol XLVIII, quan es refereix als regnats de Jaume I, Pere el Gran i Alfons III, la història literària agafa una consistència més sòlida i el paper de la llengua autòctona com a vehicle de cultura és ja una realitat. En el procés hi va ajudar el perfeccionament de la llengua catalana que ha arribat a la plenitud, la creació de les universitats i d'altres escoles.⁴² Balaguer indica la insuficiència del seu treball davant la complexitat creativa del període:

Ya en este siglo es muy importante la historia de las letras y lengua catalanas, de que sólo rápida mención puede hacerse en este lugar, pues esto debiera ser objeto de estudio y trabajo especial. Sirvan estos, que sólo pueden llamarse ligeros apuntes, para aquellos que no hayan tenido ocasión de examinar las obras especiales y a cuyas manos no es fácil que vayan a parar ciertos libros que, sea por su coste, sea por su

41 Vegeu nota 7.

42 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. III, VII, cap. XXXVIII, pp. 336-343.

escasez, son todavía patrimonio exclusivo de las bibliotecas y de los eruditos.⁴³

És en el llibre segon, capítol xiv, on Balaguer explica algunes de les llegendes, reprobades per la crítica, que han desembocat en mites importants dins la cultura catalana: Carlemany i Jofre el Pilós, la troballa del cos de santa Eulàlia,⁴⁴ o el comte Arnau, que tant li van criticar alguns dels seus contemporanis.⁴⁵ Malgrat la seva naturalesa derivada de la invenció popular, el romanticisme, d'acord amb Herder,⁴⁶ les considerava junt amb la història i el cançoner popular una manifestació de l'ànima dels pobles. Milà també participava d'aquesta idea,⁴⁷ derivada de la influència que en ell va tenir l'historiador de la litera-

43 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. II, VI, cap. XLVIII, p. 700.

44 Vegeu BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1860-63), Llibre 2, cap. XIV corresponent a «Progresos de la civilización», pp. 282-319.

45 Per a la llegenda d'Arnau i la de les monges del convent de Sant Joan de les Abadesses i també del de Sant Aimans, vegeu V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1860-63), Llibre 3, cap. XVI «Progresos de la civilización», corresponent al segle XI, pp. 547 i 548. El text del poema de *Lo comte Arnau* és el darrer dels apèndixs del llibre 3, pàgines 592 a 594.

46 Herder (1744-1803) es considera el primer historiador modern de la literatura amb consciència clara dels ideals de la història universal i no acumulació de recerques arqueològiques. Segons ell, la història literària ha de traçar «los orígenes, el crecimiento, los cambios y la decadencia, según los diferentes estilos de las regiones, tiempos y poetas...», René WELLECK, *Historia de la crítica moderna (1750-1950)*, I, Madrid, Gredos, 1969, p. 226. «La limitada y discontinua difusión del pensamiento romántico europeo en la España del primer tercio del siglo XIX explica la prácticamente inexistente teoría estética y literaria sistematizada durante este tiempo. Sin embargo, la divulgación polémica de algunos conceptos del sistema organicista de los Schlegel y la novedosa articulación de las primeras historias de la literatura introducen los supuestos básicos en los que se ha de basar la historiografía literaria subsiguiente», Romero TOBAR, «Las historias de la literatura española en el siglo XIX», dins *ibidem*, *La literatura en su historia, op. cit.*, pp. 116-119. L'edició de les històries literàries va coincidir amb l'aplicació de la llei Pidal (1845), que convertia la literatura en matèria obligatòria del batxillerat.

47 Joaquim MOLAS en «Milà i la Renaixença», discurs llegit en l'acte inaugural del curs 1985-1986, i amb motiu de la *Celebració del centenari de Manuel Milà i Fontanals (1818-1884)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, pp. 7 i 15.

tura F. Schlegel.⁴⁸ Un pensament que també va difondre Mme. de Staël,⁴⁹ deixeble d'August Schlegel, germà del primer, en *De l'Allemagne* (1813)⁵⁰ i, a través d'ella, va arribar a historiadors com Guizot, Thiers, Sainte-Beuve i d'altres.⁵¹ Per això, no era estrany que Balaguer considerés la seva incorporació a la *Historia* a fi de mostrar la riquesa del patrimoni cultural català i, de passada, afavorir la lectura del llibre. Però sabia prou bé el paper relatiu que les hi atorgava. La defensa de la llibertat individual i col·lectiva⁵² dins el sentit progressista que Kant demanava a la història, presidia les intencions de l'autor.

A partir del setè capítol dels «Progresos» (llibre v, cap. x), el relat s'acompanya de textos, en vers o en prosa, sencers o en fragment, representatius de la progressió de l'ús de la llengua i de la seva capa-

48 El 1843 es va publicar a Barcelona la *Historia de la literatura antigua y moderna*, de Frederic Schlegel en traducció de José Petit de Córdoba.

49 Vegeu Anne-Marie THIESE, «Communautés imaginées et littératures», dins *Romantisme, revue du dix-neuvième siècle*, núm. 5426, Paris, març 2009, p. 62. Vegeu també L. ROMERO TOBAR, *La literatura en su historia*, Madrid, Arco Libros, 2006, pp. 118 i 119.

50 «Le caractère national influe sur la littérature; la littérature et la philosophie sur la religion; et l'ensemble peut faire connaître en entier chaque partie;...», dins MME. DE STAËL, *De l'Allemagne*, I, Paris, Garnier-Flammarion, p. 47.

51 Vegeu Françoise MÉLONIO, «Histoire littéraire/histoire culturelle: l'institution de la littérature», dins *Romantisme*, núm. 5426, *op. cit.*, nota anterior, p. 70.

52 Segons KANT, a l'opuscle «Conjectures sur les débuts de l'histoire humaine», dins *Opuscules sur l'histoire*, pp. 145-157, l'expulsió d'Adam i Eva del paradís, que la raó presenta com la primera situació de l'espècie no és altra cosa que el trànsit de la rusticitat d'una criatura purament animal a l'estadi superior d'humanitat, és a dir, «de la tutelle de la nature à l'état de liberté», de manera que el que motiva el mal permet el desenvolupament de la intel·ligència i de la civilització. Per això la «finalitat» és la categoria central de la teoria de la història i aquesta finalitat es manifesta de dues maneres: per un costat, la naturalesa ha volgut que siguem lliures i per aquest motiu ha reduït al mínim la part d'instint que hi ha en nosaltres a fi que s'acompleixi la nostra destinació moral, que vol que «l'homme soit traité comme fin et non pas seulement comme moyen» i, per un altre costat, «utilisant nos passions et nos intérêts, la nature fait de nous des moyens pour atteindre ses fins, sans que la 'bonne volonté' joue un rôle central dans ce processus». P. RAYNAUD, «Introduction» a Kant, *Opuscules sur l'histoire*, traducció al francès de Stéphane Piobetta, Paris, Flammarion, 1990, p. 35.

citat d'articular un discurs de cultura o desenvolupar els diversos gèneres, que enriqueixen el patrimoni literari de cada període. Així, del segle XII trobem tres mostres literàries de trobadors (Jofre Rudel, Guillem de Berguedà i Gerard de Rosselló) més un poema de l'emperador Frederic I al comte Ramon Berenguer II de Provença. Dels trobadors se'n continua parlant en el capítol sobre el segle XIII (Hug de Mataplana, Ramon Vidal de Besalú, Pere el Catòlic...) a més de Ramon LLull i Arnau de Vilanova.⁵³ En el segle XIII també ocupen un lloc preferent Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner amb les seves respectives cròniques, però els fragments que dona del segle es troben en l'apèndix VI.⁵⁴ En poesia, l'ús entre els poetes de la lírica dels trobadors i de la llengua occitana va portar a reproduir a partir del 1393 la celebració dels Jocs Florals de Tolosa a Barcelona, amb el suport del reis Joan II, Martí I i Ferran d'Antequera. En el capítol dedicat al segle XV Balaguer s'atura en la gran poesia catalana medieval on l'ús de l'occità s'ha vist progressivament minvat fins a arribar a quasi desaparèixer entre els grans clàssics com Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Jaume Roig o Joan Roís de Corella, que ja es consideraven escriptors en llengua catalana. Pel que fa a les fonts, Balaguer només fa referència al *Cançonier de Saragossa*,⁵⁵ al manuscrit *Jardinet dels orats* de la Universitat Barcelona⁵⁶ i al *Cançonier d'obres enamorades* de París,⁵⁷ del qual copia les estrofes d'un «autor desco-

53 Per donar més relleu a aquestes dues figures, Balaguer, en el vol. 2, l. VI, apèndix VIII, copia l'entrada de Ramon Llull del *Diccionario* de Torres i Amat (pp. 788-791) i en l'apèndix següent, el fragment de les *Memorias históricas* de Capmany dedicat a Arnau de Vilanova (pp. 792-795).

54 En el vol. 2, l. VI, pp. 772-777 transcriu els capítols 102 i 103 de la *Crònica* de Desclot.

55 Ms. 184, Biblioteca Universitaria de Zaragoza.

56 Ms. dipositat a la Biblioteca de Catalunya, a Barcelona.

57 Ms. esp. 487/Carpentràs, Bibliothèque Nationale de Paris i 381 de la Bibliothèque Municipale. Balaguer el cita a les pàgines 748 i 750.

nocido»,⁵⁸ com a exemple de la maduresa de la llengua i el primer vers del qual és: «Tots mos delits e pensa tan joyosa». A continuació, al llarg de quaranta pàgines⁵⁹ descriu amb deteniment el *Cançoner de Saragossa*, «del que hasta ahora no se ha dado mas que una escasa y parca noticia por los anotadores del Ticnor»,⁶⁰ i que per la quantitat i importància dels poetes catalans i pel fet que «he tenido ocasión de examinarlo con algún detenimiento» en copia moltes composicions. S'entusiasma amb Ausiàs March, del qual transcriu alguns versos en l'intent de presentar els seus temes principals. A continuació esmenta Bernat Miquel, que diu que no es troba en el *Diccionario* de Torres Amat i copia una estrofa de cadascuna de les dues composicions seves que hi ha en el cançoner. Comenta i transcriu versos de Jordi de Sant Jordi, Lluís de Vilarasa, Lluís de Requesens, Francesc Vía, Francesc Ferrer, Pere Torroella, Lleonart de Sors, Jaume Safont, Mossèn Borra, Joan Boscà, Roís de Corella, Mossèn Estanyà, a més d'algunes peces anònimes, de les quals *Condició de les donas* és en castellà, o que es consideraven d'autor incert, com *Virolai de la Verge de Montserrat*. Balaguer, després de parlar de Torroella, copia el llarg poema on uns poetes (P. Torroella, J. i A. March., P. Vidal, Xartier, L. de Vilarasa, Meixant, Lope de Estúñiga, P. d'Orteffà, M. Garcia. A. Alveres, I. López, J. de Sant Jordi, etc.) dialoguen sobre l'amor, perquè pensa que és un document important per a l'estudi de la nostra literatura. Tot plegat dins una profusió de noms d'autors. A part, es refereix a escriptors com Joan Roís de Corella, Jaume Roig o Bernat Fenollar, entre d'altres.

Els filòsofs, metges i historiadors també s'expressen en la llengua autòctona, que en el seu vessant literari arriba a la narrativa de Joanot Martorell com una figura més representativa, al costat de la *Crò-*

58 Dins el vol. 3, l. VII, cap. XXXVIII, p. 339.

59 Vegeu vol. 3, l. VIII, cap. XXXV, pp. 708-748.

60 *Ibidem*, p. 708.

nica de Pere el Cerimoniós i dels escrits de Joan II i Martí l'Humà, entre d'altres. D'aquest darrer text, Balaguer n'ofereix un bon tast en el llibre VII, apèndixs V, VI, i VII.⁶¹ En els apèndixs II i VIII copia algunes composicions; en el primer, uns versos de Frederic de Sicília al comte d'Empúries i la resposta d'aquest, i en el segon, dos poemes del rei Pere al seu fill D. Martí plens de recomanacions.

En resum, per a Balaguer,

[...] los siglos XIV i XV son importantes para la historia de la literatura catalana, y marcan en ella una verdadera edad de oro. La lengua catalana, que havia ya llegado a su mayor grado de apogeo, fue adquiriendo la perfección y el sabor literario que la hacían estimable entre los hombres de ciencia y literatura como una de las más trabajadas [...] todos se dirigían en catalán al público, y esta era la lengua nacional, la única que se hablaba en todas partes, la que llevaban a apartadas comarcas nuestros ejércitos vencedores.⁶²

L'autor explicita com n'està d'orgullós del nivell de la literatura catalana medieval, que justifica en el fet que Catalunya era una nació amb tots els seus poders i on la societat prestigiava amb un adequat ús social la llengua i donava suport a les obres dels seus intel·lectuals i poetes. Aquesta plenitud creativa, segons Balaguer, contrastarà amb l'etapa següent de progressiva decadència, quan, per motius diversos, Catalunya es veurà privada de la cort, primer, i, ja en el segle XVIII, l'absolutisme borbònic prohibirà l'ús públic de la llengua catalana, la cultura i els furs. Per a Balaguer, la manca de llibertat va ser una de les causes del progressiu abandonament de l'ús culte de la llengua i de l'endarreriment de la cultura.

61 Pp. 387-394.

62 C. xxxv, p. 703.

En el volum quart, Balaguer tracta del defalliment de la cultura a partir del segle XVI⁶³ i es lamenta que amb la pèrdua de la monarquia catalanoaragonesa, els historiadors ja considerin que «la literatura catalana no existe para ellos. Y sin embargo vivía aun, todavía se manifestaba fuerte y robusta, no obstante encaminarse hacia su decadencia, pues [...] comenzaba a experimentar grandes y muy sensibles deserciones». ⁶⁴ Llavors, a més del llatí i l'italià, molts escriptors cultes van començar a usar la llengua castellana i la literatura es va precipitar cap a la davallada. De tota manera, Balaguer subratlla que, no és cert que molts escriptors no continuessin escrivint en la llengua pròpia, com Pere Serafí, de qui reproduceix estrofes del poema *Sparza de amor maridada*, o Jeroni Santpere, de qui copia la composició que comença «Qui porà dir la gran substància», o d'Onofre Almudever la que comença «Si molt se conforten ab dolza fragancia». Altres poetes destacats que esmenta són Joan Pujol, Andreu Febrer, Pere Miquel Carbonell, Francesc Calça, Pere Anton Beuter, Lluís Ponç d'Icart o Francesc Tarafa, etc., a més de dramaturgs, narradors o assagistes. A partir d'ara, l'autor consigna tant obres en català com en castellà o en llatí, mentre siguin d'autor nascut dins el domini lingüístic català, en terres de la corona catalanoaragonesa. Per això, també parla dels poemes de Joan Boscà, del *Cancionero general* imprès a València el 1511, de l'obra en llatí de Joan Lluís Vives, i de la *Diana enamorada* de Gaspar Gil Polo, entre molts d'altres.

Quan tracta el segle XVII enfoca la qüestió de la decadència, tant en la literatura escrita en català com en castellà. La causa fonamental, per a ell, és la manca de llibertat, determinada per tres factors: el

63. Pers situa la decadència al segle XVII i al començament de la quarta part del seu llibre n'apunta les causes: unió de la casa d'Aragó amb la de Castella, llunyania de la Cort respecte a l'àmbit d'ús de la llengua i la lluita entre els escriptors d'una i altra llengua, encara que això doni bons resultats en ambdós territoris lingüístics.

64. V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. IV, l. IX, cap. XIX, p. 166.

despotisme religiós, el polític i la invasió del mal gust.⁶⁵ I quan Balaguer parla de despotisme vol dir la pèrdua de les llibertats:

¿Qué literatura podía ser la del pueblo catalán cuando sus libertades eran pisoteadas y arrastradas por el fango, cuando sus varones más eminentes tenían que emigrar y cuando sus letras recibían la influencia de las de una nación, cuyo estado intelectual demuestra con elocuente al par que lastimoso testimonio la indecente farsa del hechizo de Carlos II [...]?

Ante la libertad de la patria en peligro enmudece la lira de sus poetas, y sus hombres de corazón y genio son, o cronistas que narran la historia de los tiempos pasados para ejemplo de los venideros ó jurisconsultos que con la fuerza del raciocinio y de la lógica defienden palmo a palmo el alcázar de las libertades, ó teólogos y oradores religiosos que convierten el púlpito en cátedra política, o generales y guerrilleros que se aprestan a sostener en el campo de la batalla la bandera nacional.⁶⁶

I afegeix:

Toda la actividad, toda la robustez, toda la fuerza vital de Cataluña se emplea durante el siglo XVII en hacer esfuerzos titánicos y desgraciadamente infructuosos para salvar sus libertades y su independencia, que habían de acabar a principios del siglo siguiente, después de una lucha desesperada que asombró la Europa. Ante la libertad de la patria en peligro, enmudece la lira de sus poetas, y sus hombres de corazón y genio son o cronistas que narran la historia de los tiempos pasados para ejemplo de los venideros o jurisconsultos que con la fuerza del racioci-

65 «[...] se ha dicho y repetido que a tres causas principales debe atribuirse la decadencia de la literatura castellana que comenzó en este siglo: al despotismo religioso, al despotismo político y a la invasión del mal gusto. *Historia de Cataluña* (1863), vol. 4, l. X, cap. XLIII, p. 598.

66 *Ibidem*.

nio y de la lógica defienden palmo a palmo el alcázar de las libertades, o teólogos y oradores religiosos que convierten el púlpito en cátedra política o generales y guerrilleros que se aprestan a sostener en el campo de la batalla la bandera nacional.⁶⁷

Dins aquest panorama cultural, valora el paper de les universitats de Barcelona, Lleida, Vic i Tortosa, o de les càtedres, com la de Manresa, així com els diversos certàmens poètics que es celebren amb composicions premiades en llengua catalana i castellana.

Asombra de todas maneras el gran número de escritores, algunos muy insignes, con que cuenta Cataluña en este siglo, y ello prueba la importancia de las letras en nuestro país, el culto que aquí se ofrecía a los progresos de la civilización.⁶⁸

D'aquest període, Balaguer destaca com a poetes Vicenç Garcia, rector de Vallfogona, de qui no dóna cap text, i Francesc Fontanella de qui copia un fragment de la tragicomèdia pastoral *Amor, firmesa i porfia*,⁶⁹ escrita en català i en vers. Abans es refereix als certàmens poètics i transcriu tres composicions: *Plant de la ciutat de Barcelona en la mort de sont rey y compte Lluís XIII, lo just*; un poema sobre santa Eulàlia, signat per un tal doctor Ferran, que comença: «A Eulària que heroïna sobirana...»; i el poema dedicat a les exèquies de la reina mare Mariana d'Àustria, *Al càncer ennoblecido en el pecho de la reina de España difunta*.⁷⁰ Després segueix una llarga llista d'història-

67 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. IV, l. X, cap. XLVIII, pp. 598-599.

68 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. IV, l. X, cap. XLVIII, p. 599.

69 Balaguer escriu «poesia» en lloc de «porfia».

70 Pers i Ramona també destaca Vicenç Garcia, però a diferència de Balaguer, en copia alguns poemes i un fragment de l'*Oració panegírica*. Després parla de Francesc Fontanella, però el posa a la mateixa alçada que Pedro Pablo Féuria, José Fontaner Martell, Magí Cases o Josep Romaguera ja que de tots ells copia un poema o uns versos, als quals

dors del segle, començant per Jeroni Pujades, Dídac de Monfar i de Sors o Miquel Agustí, a més de juriconsults, teòlegs, filòsofs o artistes.⁷¹ A la fi del capítol copia en onze pàgines diversos fragments del llibre *Fénix de Cataluña*, de Feliu de la Peña.

Al segle XVIII, però, la decadència era ja un fet i Víctor Balaguer continua amb l'argument de la pèrdua de la llibertat com a causa principal.⁷²

Al derrumbarse el alcázar de la libertad y de la independencia de Cataluña, cayó con él, o por mejor decir, se trató de que con él cayera la lengua catalana. ¡Vano intento! No es fácil arrancar a un pueblo el idioma de sus mayores. Pudo Felipe V dictar la prohibición absoluta de la enseñanza en lengua catalana y del uso de ella en los asuntos públicos, pudo hacer que la lengua oficial y hasta la literaria fuese la castellana, pero ni él ni sus sucesores han conseguido, ni conseguirán, desterrar de Cataluña la lengua de la familia.⁷³

Balaguer argumenta que per tal de reblar el càstig a la llengua i el segrestament de les llibertats i dels furs dels catalans, Felip V va treure la Universitat de la ciutat de Barcelona, privant-la de la capitalitat intel·lectual. També al Rosselló, Lluís XIV de França va prohibir que, a les esglésies, es fessin sermons en català i a partir de febrer de 1700 va manar que tot ús públic de la llengua fos el francès. També al Rosselló, el català va patir una situació semblant. Davant tantes prohibicions, la llengua es va replegar a l'ús domèstic, «esperando que llegase, como ha llegado por fin, la hora de su espléndida restauración litera-

---

afegeix els poemes d'autor desconegut *Elogia Gilet a la bella Cileta, quan navegava per lo mar* i el sonet que hi ha dins *Relación de las fiestas que se hizieron...*

71 Pers també ofereix una extensa llista d'escriptors dedicats a aquesta mena d'assaigs.

72 Pers també fa una argumentació política de la progressiva decadència de la literatura catalana.

73 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. III, p. 402.

ria». Malgrat això, les manifestacions literàries en la pròpia llengua no s'aturen. Balaguer parla de les Acadèmies dels Desconfiats o de Bones Lletres a casa de Pau Ignasi de Dalmases, o de la «Comunicació literària», on es reunien científics i literats i llegien textos en llengua castellana o catalana.⁷⁴ En la darrera, on només s'emprava el català, Ignasi Ferreras va llegir el poema *Soliloqui de Caifàs a la mort de Jesucrist*,⁷⁵ que Balaguer copia de la *Gramàtica* de Pau Ballot; a continuació ofereix un poema d'Agustí Eura, que comença «Montanya prodigiosa...»,⁷⁶ inèdit fins feia poc, i segueix amb el sonet d'autor incert *A la presa de Bellaguarda*.⁷⁷ Al costat d'aquestes composicions que volen ser exemples de bon gust, l'autor també dona tres mostres del «pésimo gusto», «ningún mérito literario» i «hinchado gongorismo»,⁷⁸ que, en llengua catalana o castellana, sovintejava entre els poemes premiats en els certàmens poètics. Per poder trobar sentiments i indicis de bon gust diu que calia cercar entre les poesies populars anònimes que es van publicar durant la lluita de Catalunya amb França i Espanya. Un exemple és la *letrilla* que comença «*Digué una gitana...*», que Balaguer difon en el seu llibre. Molts poemes populars del segle XVIII, explica que han estat recollits per Milà i Fontanals en el seus treballs sobre el cançoner popular, ja sigui a les *Observaciones sobre la poesia popular* i, sobretot, en el *Romancerillo catalán*, «mina inagotable para los amantes de la literatura»⁷⁹ al qual

74 Pers en l'activitat de les Acadèmies hi veu signes de progrés i de vitalitat de la llengua.

75 Text antologat també per Pers i Ramona.

76 Text antologat també per Pers i Ramona.

77 Text antologat també per Pers i Ramona, que atribueix hipotèticament a Bernat Masip. Pers en la selecció de textos que acompanya el capítol del s. XVIII, copia el poema *Sanat barcelonès* de Serra Postius, el sonet que comença «Si vas a Montserrat...», l'*Apologia de l'idioma català* d'Ignasi Ferreres, i els poemes *A la presa de Bellaguarda* i *A l'atrocitat de la inexorable mort*, dedicat a la mort de M. Amàlia de Saxònia.

78 *Ibidem*, p. 413.

79 Volum 5, l. XII, cap. III, p. 418.

Balaguer dedica pàgines molt elogioses. D'aquest recull en copia composicions «dignes de un poeta de primer orden» com *La dama de Reus*, *La mort del Bach de Roda*, *L'hereu de la forca* i el poema dedicat a «Maria galana», que comença «Una cançó vull cantar...». ⁸⁰ Per contrast, l'autor ofereix *Júpiter*, un fragment de l'obra *Festivas demostraciones y majestuosos obsequios con que el muy ilustre y fidelísimo consistorio de diputados y oidores del Principado de Cataluña celebró la dicha que llegó a lograr con el deseado arribo y feliz himeneo de sus católicos reyes...*», que il·lustra «una hipócrita y miserable adulación a los regios consortes», escrita amb motiu de les noces de Felip V i la princesa de Savoia. Entre els literats que escriuen en català, assenyala també Josep Romaguera, Francesc Tagell, Francesc Balart ⁸¹ i Pere Serra i Postius, de qui copia el sonet que encapçala la seva *Historia de Montserrat*. Balaguer no s'oblida dels escriptors en castellà i en llatí, però considera que «de los Certámenes poéticos celebrados en este siglo pocas muestras nos quedan, y no se hubiera perdido gran cosa con que éstas hubiesen del todo desaparecido», atès que considera els poemes premiats en català com en castellà «de pésimo gusto y de ningún mérito literario», ja que es tractava de «poesías de hinchado gongorismo, composiciones que brillaban por sus retruécanos y por sus juegos de palabras, esto era lo que hallaban digno de premio los jueces de los certámenes literarios». ⁸² D'entre els historiadors que cita hi ha Narcís Feliu de la Peña, Jaume Caresmar, Pau Ignasi de Dalmases, Jaume Ros, i Josep Finestres, que també era un rellevant jurista. I, com de costum, l'autor no s'oblida ni dels metges ni dels teòlegs o filòsofs.

80 Del *Romancerillo catalán* de Milà, Balaguer també ha copiat la cançó del Comte Arnau, que es troba en l'apèndix d'un dels llibres anteriors, com diu en nota a la pàgina 420 del cinquè volum.

81 Pers cita de Francesc Balart els romanços satírics.

82 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. III, pp. 412-413.

El panorama de la història de la llengua i la literatura catalana és tanca en el darrer capítol del llibre dotzè, focalitzant el segle XIX fins el 1864. Balaguer torna al seu argument a favor de la llibertat.

Con los primeros albores de la libertad, Barcelona recobró su universidad literaria. Era una medida reparadora que se debía a la capital del Principado.⁸³

Ara la llibertat política fa possible que ressorgeixi un nou panorama literari, que Balaguer associa al romanticisme:

Desde principios del siglo, terminada la guerra de la independencia, se había hecho notar en Barcelona un desusado movimiento literario, que más tarde debía recibir un gran impulso, al brillar con luz deslumbradora la escuela llamada romántica.⁸⁴

Tanmateix, sembla que, per damunt de les llibertats de Catalunya respecte del poder de l'Estat i de les llibertats individuals, Balaguer recull la idea set-centista, defensada per François Guizot, que l'Estat, en nom de l'interès públic, ha de contribuir a formar el pensament i el gust dels ciutadans amb una legítima intervenció institucional en el terreny de la cultura.⁸⁵ Si la literatura al segle XIX s'entén, a més d'una qüestió de diners, com un *affaire d'État* i el fenomen s'incrementa després de 1815, quan es difon un sentiment d'esfondrament de les normes i la bellesa ja no s'equipararà amb la veritat i la bondat,⁸⁶ caldrà que els intel·lectuals facin costat als cata-

83 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, p. 805.

84 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, p. 806.

85 F. GUIZOT, *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps* París, Michel Lévy frères, 1858-1867, t. III, p. 14, cito per Françoise Mélonio, «Histoire littéraire/histoire culturelle: l'institution de la littérature», dins *Romantisme*, 1, París 2009, núm. 143, pp. 72-73.

86 Vegeu Françoise MÉLONIO, «Histoire littéraire/ histoire culturelle: l'institution de

lans «dans leur volonté d'être une nation par la mise en place d'institutions culturelles». ⁸⁷ Balaguer fa aquest paper i combina la independència del seu gust amb la voluntat d'institucionalitzar la cultura i, així, contribuir a l'entitat de la nació catalana. ⁸⁸

En aquest darrer capítol, l'autor s'arrisca i presenta per primer cop el moviment literari renaixent català emmarcat en tres generacions literàries. ⁸⁹ La primera, la d'Aribau, ⁹⁰ Muns i Serinyà, López Soler, Roca i Cornet, Cabanyes, Torres Amat, Altés i Gurena, etc., es caracteritza «por su sabor clásico y por su respeto a los preceptos de la antigua escuela», però ja feien pressentir l'aparició de la nova escola romàntica en els seus escrits i per la seva vinculació al periòdic *El Europeo*. La segona era la de Ribot, Mata, Cortada, Milà, Piferrer, Massanés, Tió, Fontcuberta (Cowert-Spring), Semis, Carbó, etc. i els mitjans que els caracteritza són *El Propagador de la Libertad*, *El Heraldo* o la *Discusión*. Recorda que Milà en l'edició el 1854 de les *Observaciones sobre la poesía popular*, seguides d'un *Romancerillo catalán*, ja va posar a l'abast dels joves d'aquesta generació uns materials que els van ser molt útils per a la creació de les modernes concepcions poètiques cultes, que ara buscaven inspiració en la poesia popular. I, finalment, es refereix a la «tercera generación» que és «la que hoy existe y a ella se debe la restauración de los Juegos Florales y la rehabilitación de la lengua y poesía catalanas», que és la de Milà i Fontanals, Rubió i Ors, Antoni de Bofarull i ell mateix, entre d'altres. El periòdic que caracteritza aquesta tercera generació és *La violeta de oro*, dirigit pel mateix Balaguer. A partir del 1833 l'*Oda a la*

---

la littérature», dins *Romantisme, revue du dix-neuvième siècle*, núm. 143, Paris (març, 2009) pp. 71-73.

87 F. MÉLONIO, «Histoire littéraire/ histoire culturelle...», *op. cit.* nota anterior, p. 72.

88 F. MÉLONIO, «Histoire littéraire/ histoire culturelle: l'institution de la littérature», *op. cit.* nota anterior, p. 77.

89 BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. 5, l. XII, cap. XXVIII, pp. 806-807.

90 BALAGUER copia l'«Oda a la pàtria», d'Aribau, pp. 807-808.

pàtria de Bonaventura C. Aribau, precedida d'*El temple de la Glòria* d'Antoni Puigblanch i amb les composicions de M. Antoni Martí i Joan Cortada, com a continuadors, es pot dir que la tradició de poesia catalana culta ha arrencat de nou. Joaquim Rubió⁹¹ ja va guanyar els primers Jocs Florals, celebrats a l'Acadèmia de Bones Lletres el 1841, però la represa ininterrompuda d'aquest certamen no va ser factible fins el 1859. Segons l'autor, hi van contribuir les antologies d'Antoni de Bofarull, *Los trovadors nous* (1858), amb tota la plana major de poetes catalans reconeguts, entre els quals Víctor Balaguer, i la signada per ell mateix, *Los trovadors moderns* (1859), que inclou poetes populars o extraacadèmics com J. A. Clavé, Fernández o Baldoví. Dues obres que demostraven l'existència d'una nòmina de poetes prou solvents per poder recuperar l'antic certamen. Balaguer deixa constància del programa establert pels Jocs Florals en la seva primera edició i després passa a referir-se a les principals plataformes a través de les quals l'afecció literària de la joventut del segle XIX va poder sortir a la llum pública, a través de la premsa o el teatre.

A continuació, l'autor de la *Historia de Cataluña* entra en la nòmina d'escriptors i ofereix una relació d'autors que escriuen en català, en castellà o en les dues llengües i de cadascun d'ells n'esmenta algun tret biogràfic i les obres, poesia o teatre, més emblemàtiques. Comença pels escriptors traspassats (Aribau, Piferrer,⁹² Jaume Tió,⁹³ Francesc Altés i Gurena, Manuel de Cabanyes,⁹⁴ Ignasi (sic) Puigblanch, Car-

91 Balaguer copia la composició «Roudor de Llobregat o sia los Catalans a Grecia» amb la qual Rubió i Ors va guanyar el premi ofert per l'Acadèmia de Buenas Letras en el programa publicat el 1841. *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, pp. 809-810.

92 Copia el poema de Piferrer «Retorno de la feria», V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, pp. 817-820.

93 Balaguer copia el poema de Jaume Tió, «La niña mendiga», dins *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, pp. 820-823.

94 BALAGUER copia el poema de Manuel de Cabanyes, «La independència de la poesia», dins *Historia de Cataluña* (1863), t. v, l. XII, cap. XXVIII, pp. 824-826.

les Bosch i Mata, Cristóbal Marcé, Joaquim Esteve, Josep Lleopart, Antoni Puig, els dos Josep Rius, l'un de Balaguer i l'altre de Mataró, Jaume Vada, Francesc Carbó, Josep Semís, Josep Sol i Padrís, Emili de Miró, Josep Antoni Pagés, Benet de Llança, Enric Gibert, Adolf Feliu de la Penya, Salvador Estrada i Francesc Renart i Arús) i després la de «los que viven aún» (Joaquim Asensio Alcántara, Antoni Alta-dill, Manuel Angelon, Manuel Anglasell, Adolf Blanch i Cortada, Narcís Blanch Illa, Josep Blanxart, Antoni de Bofarull, Francesc P. Briz, Marcial Busquets, Damas Calvet, Antoni Camps i Fabrés, Francesc Camprodon, Estanislau Clariana, J. Anselm Clavé, Josep Coll i Vehí, Josep Coroleu, Teodor Creus, Lluís Cutchet, Pau Estorch i Siqués, Marià Fonts, Francesc Franqueza, Josep A. Gibert, Enric C. Girbal, Antoni de Gironella, Pere Gras, Angela Grasi, Josep Güell, Joan Illas i Vidal, Josep Llausàs, E. Llobera, M. Llorens, Sinibald de Mas, F. Mas i Otzet, Josefa Massanés, Pere Mata, Miquel Antoni Martí, Antoni Mir, Manuel Milà i Fontanals, Francesc Morera, Francesc Muns, Frederic Muntades, Joaquim Oms, Eusebi Pascual, Josep Pers i Ricart, Francesc Permanyer, Lluís Pons Fuster, Bonaventura Pons, Josep Lluís Pons i Gallarza, Albert de Quintana, Antoni Ribot i Fontseré, Joaquim Roca i Cornet, Lluís Roca, Joaquim Rubió i Ors, Felip J. Sala, Joaquim Sitjar, Fèlix Socias, Silví Thos, Terenci Thos, Josep M. Torres, Isabel de Villamartín, Eduard Vidal i Joan Vinader. Uns noms als quals diu que es podrien afegir els de Maria Mendoza de Vives, F. J. Orellana, Marià Aguiló, Victòria Peña, Miquel Victorià Amer o Guillem Forteza, que no són catalans, però que han viscut i tenen família, amics i interessos a Catalunya. Dels historiadors destaca, entre d'altres, Pròsper de Bofarull, Pi i Arimon, Ferran Patxot, Pau Piferrer, Jaume Tió, Antoni de Bofarull, Adolf Blanch, Lluís Cutchet, Joan Cortada. I dels estudiosos de la literatura, remarca, pel que fa als ja traspassats, les figures d'Antoni de Capmany, Fèlix Amat i Fèlix Torres i Amat, i entre els que encara «prestan culto activo a las letras» esmenta Manuel Milà, Joan Cortada, Magí Pers i Ramona, Narcís

Gay, Vicens Joaquim Bastús, Antoni Bergnes de les Cases i Gaietà Vidal i Valenciano. Dels novel·listes, cita des de l'acadèmic Antoni de Bofarull fins a l'escriptor obrerista Ceferí Tresserra, entre d'altres.⁹⁵ De tots ells, a més de l'*Oda a la Pàtria* i de set estrofes del poema *Roudor de Llobregat*, que també antologa Pers i Ramona en la seva història, Balaguer només afegeix altres tres composicions: el romanç *Retorno de la feria* de Pau Piferré, *La nina mendiga* de Jaume Tió i *La independència de la poesia* de Manuel de Cabanyes, que no són poemes en català. La nòmina d'escriptors s'amplia amb una relació de jurists, filòsofs, teòlegs, metges, etc., per tal de donar un panorama complet i divers de la brillant renaixença cultural, que creu que

95 La relació d'escriptors i obres en català que, entre 1826 i 1854, dóna Pers i Ramona permet de veure les diferències entre la seva tria i la que va fer Balaguer, malgrat que tots dos argumenten l'ús de la llengua i la força del progrés. Pers hi esmenta des dels sermons, els llibres de devoció o els de cuina fins als atlas, diccionaris, gramàtiques, reedicions i traduccions. De la llista de textos mereix destacar-se *Llàgrimes de viudesa* de M. A. Martí, la traducció de J. Cortada de *La noia fugitiva*, *Lo Príncep Micomicó*, *Lo peripatètic solitari* de Bartolomé i Patllari, els poemes de Joaquim Rubió i Ors, un *Drama sacre de la passió i mort de Jesucrist* i *El temple de la glòria*, un *Compendio histórico del príncipe de los labradores*, d'A. Cullell, *Lo amich catòlich y fiel despreocupació de al·lucinats contra la religió catòlica* de Josep Rosell, *Deu mediant en cada dia de la semana*, de Josep Quinquer, *El símbol de S. Anastacio*, de Josep Domènech Circuns, *Trompeta d'Ezequiel* de Jaume Vilaró, les *Observaciones sobre la poesia popular* de Milà i Fontanals, les memòries de Jaume Masclaró, *Los contrabanders*, *Atlas català* i *Cançó en honor de l'armada francesa* de J. Tastu. Més interès tenen els textos de l'antologia poètica: Jaume Vada hi és presentat com el gran poeta amb quatre textos: tres poemes i *La fama en lo Parnàs*, d'Ignasi Puig Blanch (*sic*) copia *El temple de la Glòria* i les *Anacròntiques*. Segueix *La nina del port* de M. A. Martí, *Oda a la Pàtria* de B. C. Aribau, *Roudor de Llobregat* i *A la Nineta del Port* de J. Rubió i Ors, *A Catalunya* i *A Espanya* de Josep Pers i Ramona, *Lo tamboriner del Fluvià* de Pau Estorch, *Introducció* de Teodor Creus, un fragment dels fets de Ramon Berenguer III, que comença «Y aquell núvol de pols que en l'occident» d'Antoni de Bofarull, un sonet religiós de Salvador Estrada, un poema a Jaume I de D. Calvet, un poema dedicat a Joaquim Espalter de Josep Sol i Padrís, unes dècimes en català i castellà, el poema de Teodor Creus que comença «Estaba Mirra bella.», tres fragments en prosa sobre l'ús de la llengua de Josep Subirana i un fragment, també en prosa, de *Fuerzas que producen la opulencia y grandeza de los Estados*. A part esmenta J. Robrenyo, P. Gras i Anguera, J. Juncosa i Mestre, M. Passarell, J. Roca i Cornet i V. Balaguer.

podria ser més intensa si Catalunya gaudís de més llibertat i, fins i tot, d'una certa ajuda per part de l'Estat:

Brillante espectáculo ofrece la Cataluña moderna al examen del observador, y mayor aun y más brillante le ofreciera si la actual centralización administrativa, que convierte a la corte en opresora de las provincias, como señora feudal de nuestros tiempos, no la hubiese en muchas ocasiones privado de protección, creando obstáculos a su desenvolvimiento. Gracias a las ideas de libertad que van generalizándose, gracias al triunfo seguro y próximo de ese ejército de pensadores soldados que proclaman como dogma la soberanía nacional, espíritu de nuestras libertades forales, Cataluña puede contar con un espléndido porvenir. Es acreedora a él por su pasado, por su presente mismo, por la laboriosidad, el valor, la dignidad, la consecuencia, la sensatez y el proverbial y elevado patriotismo de sus hijos. Cataluña ha sido. Cataluña será. ¡Que el supremo autor de todo lo creado conceda a esta tierra la paz, la libertad y la independencia de que sus hijos necesitan para labrar su prosperidad y su dicha!⁹⁶

El desig d'una progressiva aspiració a la llibertat, individual i política, s'identifica amb el concepte de progrés evolutiu, que va alimentar el segle XIX.

Aquest darrer capítol és una aportació inèdita de Balaguer. Per primer cop hi articula des d'una visió general del romanticisme fins a la recuperació dels Jocs Florals, poc temps després de la seva restauració.⁹⁷ Per a l'autor, l'any 1859 assenyalava el moment a partir del qual «la lengua y literatura catalanas pudieron fijar su suerte. Volvían para ellas la época de esplendor y de gloria»⁹⁸ i en bona part no s'equivocava. En aquest capítol Balaguer només coincideix amb

96 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. V, l. XII, cap. XXVIII, p. 842.

97 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. V, l. XII, cap. XXVIII, pp. 811-814.

98 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña* (1863), t. V, l. XII, cap. XXVIII, p. 811.

el plantejament de Pers en la convicció que sense l'esperit liberal⁹⁹ no hauria estat possible la recuperació ni de la llengua ni de la literatura catalanes.

Però en la tercera edició de la *Historia* (1885-87) Balaguer va decidir l'eliminació del capítol. La seva opció va ser posar els noms d'Altés i Gurena, Antoni Puigblanch, el pare Masdeu, Fèlix Amat, Torres i Amat i Antoni de Capmany, nascuts en el segle XVIII en el capítol anterior dels «Progresos», en l'apartat «Literatos», i prescindir de la resta del capítol. La justificació és al final del llibre novè:

[...] con este siglo XVIII doy aquí por terminada la presente publicación de mi *Historia de Cataluña* aun cuando en mi primera obra me arriesgué a prolongarla hasta el año 1864 de nuestro siglo.

Los acontecimientos modernos de Cataluña, aquellos sobre todo de que he sido testigo y en algunos actor, no puedo referirlos mas que en forma de monografía, si acaso, para ayudar a las memorias del tiempo y a la verdad histórica. [...] A más alta inteligencia y a mejor pluma dejo el encargo de contar las glorias y gestas de Cataluña en este siglo.¹⁰⁰

Del segle XIX, però, deixa gairebé intacte el panorama historico-polític, convertint-lo en la successió d'extenses monografies, dedicades a la Guerra de la Independència, al regnat de Ferran VII i al d'Isabel II dins el volums 9 i 10. El volum II, el darrer de la tercera edició, a més d'una sèrie de textos diversos, es tanca amb la monografia sobre *Poblet*, dedicada a la seva gran amiga D. Rafaela de Torrents de Samà, marquesa de Mariano.

99 «[...] sin los acontecimientos políticos del año 20, las ideas liberales no hubieran tomado el vuelo que todos hemos visto ni menos se hubiera apoderado de los ánimos de los españoles el sentimiento altamente pronunciado de libertad e independencia que tanto asombro causó a los pueblos más civilizados de Europa». PERS, *ibidem*, p. 220.

100 BALAGUER, *Historia de Cataluña*, 1885, t. 9, p. 398.

Part de la informació suprimida del capítol sobre la cultura del segle XIX apareixerà el 1866, resumida, en la part assagística del llibre *Esperansas y recorts*,¹⁰¹ que en vuit apartats ofereix una visió complexa del moviment literari català des del 1814 al 1866. Destaca uns autors, no sols literats, sinó també historiadors i filòlegs, tant en llengua catalana com castellana, pel fet de contribuir a divulgar aspectes de la realitat autòctona. Hi parla d'edicions, de certàmens i en especial dels Jocs Florals, dels quals remarca que en ells conviuen dues escoles de poetes, la dels que invoquen records com una relíquia del passat «popular» i tenen horror de la innovació i dels que volen enderrocar el passat per poder edificar el present i el futur i en la qual es trobarien ell i tots els intel·lectuals progressistes.

Feta aquesta descripció de la història de la llengua i la literatura de Víctor Balaguer dins la *Historia de Catalunya* (1863), vistes les fonts i establertes les principals diferències entre la primera i la segona edicions, cal dir que la valoració, després de cent-cinquanta anys de la seva publicació, és la d'assenyalar que va ser un primer inventari força complet del patrimoni literari cultural català, que en les tres fases que, segons Miroslav Hroch,¹⁰² articulen la recuperació nacionalista, representava el pas entre la primera fase d'una certa descoberta de la cultura nacional cap a una segona fase d'agitació patriòtica nacional per tal de fer possible d'arribar a la tercera de creació d'un moviment de masses. El patrimoni literariocultural que hi apareix sembla prou ric i complex. Però aquests cent-cinquanta anys que ens separen de l'edició, que avui celebrem, han transformat els

101 V. BALAGUER, *Esperansas y recorts*, Barcelona, Establiment Tipogràfic de Jaume Jepús, 1866, apartats de l'I al 8, pp. 30-86.

102 Vegeu M. HROCH, *Social Preconditions of National Revival in Europe, a Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1985. Cito Anne-Marie THIESSE, *La création des identités nationales. Europe XVIIIè-XIXè siècle*, Paris, Ed. du Seuil, 2010, p. 156. Vegeu, també, M. HROCH, *La naturalesa de la nació*, València, Universitat de València, 2001.

estudis d'història literària amb nombroses edicions, fetes des d'un coneixement filològic, amb estudis sobre el context històric i cultural de les diferents èpoques, que suposen una millora considerable en l'estudi sincrònic i diacrònic de la llengua, en l'anàlisi de la composició dels textos, dels gèneres i dels moviments literaris als quals pertanyen, i en l'establiment de les relacions socials de la cultura (edició, lectors/espectadors, institucions, etc). Tot plegat evidencia una distància metodològica que només ens permet de valorar la història literària de Balaguer com una peça important per entendre el seu pensament catalanista, la seva visió de la literatura catalana, els models de què disposava, la seva voluntat i esforç dins el context cultural en què la va escriure i la seva prodigiosa difusió i impacte.

El que sembla més interessant dels capítols dedicats als «Progresos de la civilización» és la intuïció que va tenir el seu autor de presentar la història literària dins la cultural i relacionada ni que fos mínimament amb la història política. Al llarg dels capítols, però, Balaguer ofereix un veritable catàleg comentat del patrimoni i les formes de cultura catalanes, que valora. Subratlla com l'afecta el fet de tenir o no un estat propi i ésser una nació sota un estat aliè. I si parlant del segle XIII i XIV remarca la unitat entre el poder monàrquic autòcton i el desenvolupament de les institucions, la creativitat i la vida cívica en general, també explica la gestació de la Renaixença des d'un necessari i previ retorn a Catalunya d'algunes de les seves llibertats usurpades el 1714, com el retorn de la Universitat a Barcelona el 1835 i de manera definitiva el 1842. Així,

[...] desde principios de siglo, terminada la guerra de la independencia, se había hecho notar en Barcelona un desusado movimiento literario, que más tarde debía recibir gran impulso, al brillar con su luz deslumbradora la escuela romántica.¹⁰³

103 V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, vol. v, l. XII, cap. XXVIII, p. 806.

I afegeix que, en la societat catalana del segle XIX,

[...] ávida de gloria la juventud, comenzó a manifestar una afición decidida a la literatura y a las ciencias; reuníanse los jóvenes en juntas y academias particulares; reorganizábase la de Buenas Letras, cuyo elevado y poético origen, como dice un escritor, la constituye quizá la más antigua corporación literaria de España, y llamaba a su seno a los más ilustres talentos.

Balaguer vol que el lector s'interessi per les grandeses culturals i literàries de la seva nació. Vol que se senti satisfet de la seva pàtria catalana i cerca els arguments adients per mostrar l'antiguitat, la complexitat, la vocació de continuïtat i la rellevància de la cultura catalana, complement de les glòries polítiques i de la voluntat de ser una nació moderna, malgrat la supeditació a l'Estat espanyol. Potser a la base de la concepció històrica de Balaguer hi ha un fonament herderià, però la seva comprensió històrica es trobava més en la línia metodològica de Kant,¹⁰⁴ i en el fet de donar-li una certa finalitat que encarrilés les seves manifestacions lliures. I sembla com si Balaguer al moment de vestir la història cultural hagués intuït la definició actual de nació.

[...] la nation moderne est fondée sur une ambivalence. C'est une organisation sociale séculière au sein de laquelle s'effectuent au XIX siècle des mutations radicales dans le domaine économique et social. Mais elle est aussi conçue com une communauté d'origine et de culture, déterminée par des lointains ancêtres, qui aurait traversé les siècles en main-

104 «Une tentative philosophique pour traiter l'histoire universelle en fonction du plan de la nature, qui vise à une unification politique totale dans l'espèce humaine, doit être envisagée comme possible et même come avantageuse pour ce dessein de la nature.»
Vegeu E. KANT, «Idée d'une histoire universelle au point de vue cosmopolitique», dins *Opuscle sur l'histoire, op. cit.*, pp. 86-88.

tenant intact le patrimoine indivis de valeurs et de culture spécifiques. [...] Par conséquent, la littérature, comme les autres formes culturelles, doit mettre en représentation ces deux dimensions de la nation.¹⁰⁵

Així, Balaguer amb una metodologia precària, a causa de la formació i del moment històric, i amb les limitades fonts de què disposava, es va moure dins els mateixos paràmetres d'algunes de les més reconegudes històries de les literatures peninsulars coetànies.¹⁰⁶ La seva *Historia* va ser l'afirmació, seguint Renan, de la seva voluntat personal i col·lectiva de ser una nació i d'objectivar aquesta realitat política i cultural, d'acord amb Michelet, que diu que en la seva complexitat «c'est que l'histoire, dans le progrès du temps, fait l'historien bien plus qu'elle n'est faite par lui»,¹⁰⁷ de la mateixa manera que la història es determina per la llibertat.¹⁰⁸

La lectura del discurs històric balaguerià demostra que Catalunya havia estat i continuava essent una nació, perquè en cada gran període de la història nacional es podien posar en valor un conjunt d'obres literàries, expressió viva de la pròpia llengua, a través de les quals es dibuixaven clarament els límits de l'esperit nacional¹⁰⁹ al llarg dels segles, malgrat els canvis i els sotracs viscuts; i, posa en evidència que la seva obra historiogràfica, és «fruit d'una societat concre-

105 A. M. THIESSE, «Communités imaginées et littératures», dins *Romantisme*, núm. 143, Paris, març 2009, p. 64.

106 L. ROMERO TOBAR, «Las historias de la literatura española en el s. XIX», dins *idem*, *La literatura en su historia*, Madrid, Arco/Libros S. L., 2006, pp. 109-145.

107 MICHELET, «Preface de 1869», dins *Histoire de France*, I, *op. cit.*, p. 9.

108 «Le combat pour la nation a été, jusqu'en 1848, essentiellement affaire de libéraux se dressant contre l'absolutisme.» Anne Marie THIESSE, *La création des identités nationales, Europe XVIIIe-XIXe siècle*, Paris, Ed. du Seuil, 2001, p. III. Recorda Michelet al «Preface» de l'*Histoire de France*: «l'histoire universelle, comme combat de la liberté, sa victoire incassable sur le monde fatal, bref comme un Juillet éternel.», *op. cit.*, p. 12.

109 Vegeu Anne Marie THIESSE, *La création des identités nationales, Europe XVIIIe-XIXe siècle*, Paris, Ed. du Seuil, 2001, p. 14.

ta [...] que parteix de manera més o menys explícita d'un projecte polític i social», com reclama Josep Fontana¹¹⁰ als treballs històrics.

I, encara, cal remarcar la modernitat i l'oportunisme de la *Història* de Balaguer, perquè va ser escrita just en el moment en què s'efectua arreu d'Europa «le processus de sacralisation de la littérature», com a element nacionalitzador, i que s'inventa «l'idée de littérature nationale avec son corpus». ¹¹¹ En definitiva, Balaguer va saber fer seu l'objectiu de cap nació, fins i tot la catalana, sense literatura i cap literatura que no sigui nacional, una idea que, segons Pascale Casanova,¹¹² va condicionar la producció literària del segle XIX.¹¹³

Segur que de la *Història de la literatura catalana* de V. Balaguer ens podríem plantejar algunes preguntes relacionades amb la història de les històries literàries, semblants a les que es fan els estudiosos del gènere com Leonardo Romero Tobar¹¹⁴ o David T. Gies,¹¹⁵ però el

110 Josep FONTANA, *Historia. Analisis del pasado y proyecto social*, Barcelona, Crítica, 1982, pp. 119-138.

111 Françoise MÉLONIO, «Histoire littéraire / histoire culturelle: l'institution de la littérature», *op. cit.* nota anterior, p. 77.

112 «De este modo se puede comprender cómo el propio contenido de los textos literarios está ligado al lugar del que proceden en la estructura mundial del espacio nacional.» I, a la inversa, «el grado de autonomía de las regiones más literarias se mide, en especial, por la despolitización de los objetivos literarios, es decir, por la desaparición casi general del tema popular o nacional y por la aparición de tetextos denominados "puros", sin "función" social ni política,...». Pascale CASANOVA, *La République mondiale des Lettres*, París, Le Seuil, 1999, p. 262. De fet, tot el llibre es fonamenta en aquesta idea que comença al segle XVI i es generalitza a partir de Herder al llarg del segle XIX i les posicions contràries que intenten de subvertir-la. En un sentit molt semblant vegeu també L. ROMERO TOBAR, «Las historias de la literatura y la fabricación del cànnon», dins *La literatura en su historia*, Madrid, Arco/Libros, 2006, p. 53.

113 Anne Marie THIESSE, *La création des identités nationales, Europe XVIIIe-XIXe siècle*, *op. cit.*, p. 156.

114 Leonardo ROMERO TOBAR, «Las Historias de la literatura española en el siglo XIX», dins *La literatura en su historia*, Madrid, Arco libros, 2006, p. 110.

115 David T. GIES, «El reto imposible de la historia literaria: el caso Cambridge», dins Leonardo ROMERO TOBAR (ed.), *Historia literaria / Historia de la literatura*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2004, pp. 276-283.

tema es faria massa extens. De moment, haver-la analitzat en el seu context i haver-ne assenyalat les fonts, el vincle amb una tradició i les propostes innovadores que ofereix ens permeten de saber que mereixeria figurar amb tota entitat i tots els honors en una hipotètica futura història de les històries de la literatura catalana, recordant que, com va dir Joaquim Molas,¹¹⁶

[...] no hi ha una literatura, sinó moltes literatures, i no hi ha una història, sinó moltes històries. I totes elles són un procés que acaba i comença cada dia per començar i acabar de nou l'endemà. Són, a la vegada, veritat i mentida. Com la vida.

116 Joaquim MOLAS, *Sobre la Literatura i la seva història*, Lliçó inaugural del curs 2011-2012, Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, p. 17.

Copyright © 2016. Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons mitjançant la qual qualsevol explotació n'haurà de reconèixer els autors, citats a la referència que apareix a l'inici del document.